

Pátého října vytáhlo do Versailles osm nebo deset tisíc žen; za nimi se tam vypravilo mnoho mužů. Do večera přinutila národní garda pana de Lafayette, aby tam s ní pochodoval rovněž. Šestého s sebou přivedli zpátky králové a donutili ho usídlit se v Paříži.

Po 14. červenci je toto velké pozdvižení nejobecnějším hnutím Revoluce. Stejně jako hnutí první bylo to hnutí svorné, ale spoň v tom smyslu, že i ti, kdo se na něm nepodíleli osobně, mu přáli úspěch a že se všichni radovali nad královou přítomností v Paříži.

Pátrat tu po vlivu stran je zbytečné. Činily se, ale učinily jen malinko.

Pro ženy, pro ten nejbědnější dav, byl pohnutkou, vskutku a nepochybně, pouze hlad. Přívod donutil ve Versailles jednoho jezdece sesednout, koně pak zabili a snědli takřka za syrova.

Pro muže z ulice, pro národní gardisty pak většinou byl pohnutkou hněv, pobouření nad urážkou, které se dvůr dopustil vůči pařížské kokardě, přijaté celou Francií za symbol Revoluce.

Byli by se vypravili do Versailles, kdyby je byly ženy nebyly předešly? Sotva. Ještě nikoho nenašlo dojetí si pro krále. Palais-Royal, vedený Saint-Hurugem, se sice 30. srpna vypravil do Versailles, ale jen aby Shromáždění, které projednávalo veto, přednesli své stížnosti a hrozby. Podnět vyšel přímo z lidu, lid sám si vzal krále, jako sám vzal útokem Bastilu.

Lid nejlidovější, myslím nejpudovější, nejspontánnější, jsou beze sporu ženy. Uvažovaly takto: „Je málo chleba, dojdeme si pro krále; však oni už se postarají, aby bylo chleba dost, až tu bude mezi námi. Přivedeme si pekaře!“

Prostomyslnost a hluboká pravda...! Král má žít s lidem, sdílet jeho útrapy, strádat s ním, vést s ním společnou domácnost. Svatební a korunovační obřady mají mnoho společného: jsou to oddávky krále s lidem. Pokud není království despoticke, musí mezi nimi existovat manželství, partnerství, v němž obě strany spolu žijí, jak praví drsné, ale pádné středověké rčení: „Z jednoho krajece a krajače.“

Což to nebyla věc divná a nepřirozená, držet panovníka v té sobecké samotě zaplněné paděláním lidem pozlacených žebrácků, aby mu vyschlo srdce a on zapomněl na svůj lid? Můžeme se

divit, že se tam králové lidu postupně odzřili, že se zatvrdili, zarputili? Byli by mohli dosáhnout takového stupně necitelnosti nebýt jejich izolace ve Versailles? Už jen pohled na zámek je nemravný: celý svět zbudovaný k obrazu jednoho člověka...! Jenom tam mohl člověk zapomenout na lidskost, jedním podpišem poslat milión lidí do vyhnanství jako Ludvík XIV., anebo spekulovat s obilím jako Ludvík XV.

poplachu jakási panička; když viděla, že jejího muže neberou dost vážně, rozběhla se do Foyovy kavárny, denuncovala protinárodní kokardy, poukázala na veřejné nebezpečí. V pondělí se v tržnici chopila jedna dívka bubnu, bubnovala *Do zbraní!* a strhla všechny ženy ze čtvrti.

Něco takového se může stát jenom ve Francii; Francouzky se tváří hrdinsky a hrdinkami jsou. Vlast Johanky z Arku a Jany z Montfortu a Jany Sekyrnice se může chlubit stovkami rekyň. Dokonce i před Bastillou stála jedna; později se dala naverbovat a skončila jako kapitán dělostřelectva; její manžel byl vojákem. 18. července, když král přijel do Paříže, mělo mnoho žen zbraň. Ženy byly v předvoji Revoluce. Není divu: trpěly více.

Zlá bída je krutá, sníhá spíše slabě, deptá daleko spíš děti a ženy než muže. Chlap se potlouká, protlouká, nakonec vždycky něco najde, aspoň pro ten den. Ženy, chudé ženy, bývají většinou zavřené doma, sedí a předou, šijí; většinou si nedovedou najít výdělek, když není z čeho žít. Je to bolestné pomýšlení, že žena, bytost komplementární, která dovede žít jen ve dvou, se octne častěji sama než muž. On si najde společnost všude, vytváří si nové vztahy. Ona bez rodiny není nic. A rodina je pro ni zátež, leží na ní plnou vahou. Ona zůstává v studeném bytě, pustém a holém, s dětmi, které pláčou, anebo stůňou a umírají a už nepláčou... Nejvíc materské srdce rozdrťá to, co často přehlízíme: děti jsou nespravedlivé. Jsou zvyklé považovat matku za prozřetelnost, která zmůže všechno, a proto na ní tvrdě, krutě vynalhají všechno, co jim chybí; křičí, vztekají se; přidávají k bolesti bolest bodavější.

To se týká matky. Připočítáme ještě mnoho starých panen, truchlivých bytostí bez rodiny, bez podpory, které pro přemíru škaradosti nebo ctivosti nemají ani přítele, ani milence, neznají žádnou z radostí života. Když už je jejich ruce neužívá, nevědí si pomoci: vylezou na pídu, čekají; občas je najdou mrtvé; sousedka si toho náhodou všimne.

Tyhle nešťastnice nemají dost energie, aby si požalovaly, aby poukázaly na svůj stav, aby reptaly proti osudu. Ty, které za častů velké nouze jednájí a jítí druhé, jsou ty silné, ty bídou nejméně zkrušené, spíš chudé než hladové. Ty nebojisy, které se první vrhají do vravy, bývají většinou ženy velkého srdce, trpí málo osobně, mnoho za druhé; soustrastí, netečná, trpná u mužů, smířnějších se strádáním druhých, byvá u žen citem velmi podnět-

Nikdo to nepocitoval palčivěji než ženy. Čím dál horší strádání kruté posilovalo rodinu a domácnost. V sobotu večer vyvolala

ným, velmi prudkým, který se někdy mění v srdnatost a neodolatelně je pohánán k činům nejsmělejší.

Pátého října se shlukl zástup ubožáků, kteří už třicet hodin neměli v ústech. Nad tou žalostnou podívanou pukalo srdce, ale nikdo nic neudělal; každý se stáhl do sebe a našel nad zlymi časy. V neděli čtvrtého večer se jedna statečná žena, která se na to už nemohla déle dívat, rozběhla ze čtvrti Saint-Denis do Palais-Royal; prodere se hluchým diskutujícím davem, domůže se sluchu; byla to šestatřicetiletá žena, dobře oblečená, počestná, ale rázná a smělá. Chce, aby se táhlo do Versailles, ona bude pochodovat v čele. Ozvou se žertíky; vyne políček jednomu z vipálků. Nazítí vyrazila mezi prvními se šaví v ruce, u Radnice zabavila dělo, posadila se na ně obkročmo a dovezla je do Versailles se zapáleným doutníkem.

Mezi odepsanými řemesly, která jako by měla zaniknout se starým režimem, bylo i řezbářství. Řezbáři mívali hodně zakázek jak pro kostely, tak pro soukromé přibytky. Řezbářstvím se živilo mnoho žen. Jedna z nich, Madeleine Chabryová, když zůstala bez práce, začala pod jménem Louison vázat květiny a prodávat je v Palais-Royal; bylo to sedmnáctileté děvče, hezké a bystré. Směle se můžeme vsadit, že tuhle dívčinu nepřivedl do Versailles hlad. Strhlo ji obecné nadšení, dobré srdce a kuráž. Ženy ji postavily do čela a zvolily si ji za svou mluvčí.

Také mnoho dalších nehnal hlad. Byly mezi nimi kramářky, domovnice, nevěstky, soucinné a milosrdné, jak často prostitutky bývají. Také „báby“ z Tržnice se dostavily v hojném počtu; trhovkyně — jako známo — hovoraly pro krále, ale tím spíš ho toužily mít v Paříži. Už před časem se nevím při jaké příležitosti za ním vypravily, hovořily s ním srdečně, s důvěrností, která budila smích, ale byla dojemná a odhalovala, jak dokonale jsou si vědomy situace: „Chudinko!“ říkaly při pohledu na krále. „Hodný člověče! Dobrý otec!“ A vážněji ke královně: „Madame, Madame, otevřete nám své nitro...! Budme k sobě otevření! Netajme si nic, řekneme si na rovinu, co si chceme říct!“

Trhovkyně nikdy bída zvlášť nesouží; jejich zboží patří k nezbytnostem, které se musí kupovat za každou cenu. Ale vidí bídu líp než kdo jiný a umí se do ní vžít; poněvadž jsou stále mezi lidmi, nevyhnou se jako my pohledu na strádání. Nikdo nemá s chudákem větší soucit; nikdo otevřenější ruku. Pod hrubou slupkou, drsnými neomalenými slovy se tajívá královské srdce,

dobrota bez konce. Viděli jsme, jak trhovkyně z Amiensu, chudé zelinářky, zachránily otce čtyř dětí před gilotinou; právě se konala korunovace Karla X.; milé Pikardčanky opustily stánek, rodinu, došly do Remése, rozplakaly krále, vymohly na něm milost, po návratu uspořádaly mezi sebou šedrou sbírku a otce, ženu a děti vysvobozené od kata i bídy poslaly domů.

Pátého října v sedm hodin slyšely báby bubnování a neodolaly. Jakási holčina sebrala na strážnici buben a bubnovala *Vzhůru!* Bylo pondělí; Tržnice náhle zela prázdnotou, všechny ženské odešly: „Přivedem zpátky“, říkaly, „pekaře a pekařku... A pro radost si poslechneme našeho chlapce Mirabeaua.“

Tržnice se dala na pochod a předměstí Saint-Antoine se valí z druhé strany. Cestou rekvirovaly ženy všechny ženy na potkáání a těm, co se zdráhaly, hrozily usutížením vlasů. Napřed šly na Radnici. Zrovna tam přivedli pekaře, který na dřouilbrovém chlebu šidil o sedm unci. Špuslil Lucernu. Ačkoli chlapík přiznal svou vinnu, pomohla mu národní garda k útěku. Například bodáky proti houfu čtyř nebo pěti set žen. Na druhém konci náměstí stála v pohotovosti jízda národní gardy. Ženy to neudivilo. Házely po jezdcích i pěšáckých kamenem; důstojníci váhali dát rozkaz k palbě; ženy vnikly do Radnice, nahrnuly se do všech kanceláří. Hodně jich bylo pěkně oblečeno, vzaly si na ten velký den bílé šaty. Zvědavě se vyptávaly, k čemu slouží která síň, a prosily zástupce distriktů, aby se ujali těch, které sem přivedly násilím, jelikož je mezi nimi dost těhotných a nemocných, možná strachem. Jiné ženy, hladové, rozlícené, křičely: „Chleba a zbraně!“ Muži jsou báby, ony jim ukážou, co je to kuráž... Všichni ouřadové zasluhují šibenici, ty jejich škrábanice a škarty by se měly spálit... A už to hodlaly provést, spálit snad celý palác... Zastavil je jeden muž, dlouhán v černém fraku, s vážnou tváří truchlivější než frak. Napřed ho chtěly zabít, neboť si myslely, že patří k Radnici, že je zrádce... Odvětil, že není zrádce, ale exekutor, jeden z dobytečů Bastily. Jmenoval se Stanislas Maillet.

Osvědčil se ten den už hned zrána. Na náměstí před Bastilou se shromáždil ve zbrani pod Hulinovým velením houf dobrovolníků ze 14. července; dělníci z předměstí Saint-Antoine, kteří pevnost bourali, si mysleli, že jsou vysláni proti nim. Maillet se ujal zpřosředkování a zabránil srážce. Na Radnici se mu podařilo ženám rozmluvit požár. Dokonce slíbily, že dovnitř nepustí

žádné muže; postavily k vratům ozbrojené hlídky. V jedenáct zaútočili muži na branku pod Svatojánským podloubím. Ozbrojeni krumpáči, kladivy, sekerami, píkami vyrazili dveře, vypáčili zbrojnice. Mezi útočnický byl také francouzský gardista, který chtěl ráno vyzvanět zvony na poplach a kterého na věži chytili; unikl pryč zázrakem; nebyl žen, byli by ho rozzužení konzervativci oběsili; ukazoval holý krk bez vězanky, z něhož mu osvohoditelky sundaly provaz... Na oplátku se rozhodli povstanci oběsit jednoho z radničních úředníků; do rukou jim padl zrovna abbé Lefebvre, čacký muž, který 14. července rozdíl stříelný prach: ženy nebo přestrojení muži ho vskutku v malé výšce pověsili; ale někdo přeřizl provaz a abbé dopadl, pouze omráčený, z výšky dvacet pět stop do dolejšího sálu.

Ani Bailly, ani Lafayette se na Radnici neukázali. Maillard vyhledal náměstka a řekl mu, že nejlepší způsob, jak výtržnost skoncovat, bude, když on, Maillard, ženy odvede do Versailles. Ta cesta poskytne čas k shromáždění sil. Vyjde ven, zabubnuje, získá si sluch. Chladně tragická postava vysokého černého muže vyvolala na Grévském náměstí dojem; jevil se jako obezřetný člověk, schopný dovést věc k dobrému konci. Ženy, které už vyrážely na cestu s městskými děly, ho provolaly svým vůdcem. Postaví se jim v čelo s osmi nebo deseti tambory; za ním jde sedm nebo osm tisíc žen, pár set ozbrojených mužů a konečně jako zadní voj kumpanie bastilských dobrovolníků.

Když došli k Tuileriím, chtěl se Maillard dát po nábřeží, ženy chtěly táhnout vítězoslavně pod orlojem, skrz palác a park. Maillard, zvyklý zachovávat formy, jim řekl, aby nezapomínaly, že je to králův dům a králův park; projít tudy bez dovolení je pro krále urážka. Zdvouřile přistoupil k švýcarskému strážnému a řekl mu, že dámy chtějí pouze projít, že nenadělají nejmenší škodu. Švýcar vytáhl šavli, rozběhl se proti Maillardovi, který tasil rovněž... Jakási domovnice našelší strážného praštila ho, švýcar upadl, nějaký muž mu přiložil bodák k hrtdu. Maillard ho zadržel, chladnokrevně oba muže odzbrojil, vzal s sebou bodák i obě šavle.

Bížilo se poledne, rostl hlad. Zabránit vyhladovělým, aby v Chaillot, v Auteuil, v Sèvres nekradli potraviny, bylo nad lidské síly. Ale Maillard to dokázal. V Sèvres to už zástup nemohl vydržet; nikde nic, ani ke koupi; všechny dveře byly zamčené až na jednu, za nímiž ležel jakýsi nemocný; Maillard od něho získal za

peníze pár džbánů vína. Potom vybral sedm mužů a uložil jim, aby přivedli sévreské pekaře se vším, co u nich najdou. Celkem sehnali osm bochníků, dvatřicet liber pro osm tisíc osob... Rozdělili si je a vlekli se dál. Únava přiměla většinu žen zahodit zbraně. Maillard jim ostatně vysvětlil, že chtějí-li navštívit krále, Shromáždění, dojmout je a obměkčit, není radno dostavit se s takovou válečnickou výstrojí. Děla byla odsunuta dozadu a jaksi poschovávána. Moudrý exekutor chtěl, abychom se vyjadřovali jazykem soudních výměřů, své svěřenky převést bez pohoršení. Na důkaz mírumilovných úmyslů dal ženám pokvn, aby při vstupu do Versailles spustily píseň Jindřicha IV. Místní občané nadšeně volali: „At žijí naše Pařížanky!“ Přitomným cizincům připadal ten dav, který se přišel dožadovat královy pomoci, zbola nevinný. Muž Revoluci málo nakloněný, Ženevan Dumont, který obědvál v paláci Malých koníren a viděl průvod oknem, konstátuje: „Ti dobří lidé chtějí jenom chleba.“

Shromáždění bylo ten den ve varu. Král nechtěl schválit ani Prohlášení práv, ani výnosy ze 4. srpna pod záminkou, že konstituční zákony lze posuzovat jen jako celek; oznámil, že však na ně přistupuje vzdor tomu vzhledem k znepokojivým okolnostem a pod výslovnou podmínkou, že moc výkonná opět nabude bývalé síly.

„Jestliže přijmete králův dopis,“ řekl Robespierre, „ztratíte konstituci i každé právo na ni.“ Dupont, Grégoire, další poslanci hovoří v též smyslu. Péton rozhorlené připomněl orgii tělesné stráže. Jeden poslanec, který sám sloužil v králově gardě, žádá ve jménu její cti, aby bylo sepsáno udání a vinici postíženi. Účinným udání,“ řekl Mirabeau, „a podepší je, jestliže Shromáždění prohlásí, že nedoknutelná je pouze osoba králova.“ To znamenalo obvinít královnu. Shromáždění se zhrzoilo; návrh byl stažen; v podobný den by byl vyvolal vráždu.

Mirabeau sám nebyl bez úzkosti vzhledem k svému manévrování, své řeči ve prospěch veta. Přistoupí k předsedovi a řekne mu polohlasem: „Mouniere, Paříž táhne proti nám... Vězte mi nebo ne, táhne na nás čtyřicet tisíc mužů... Tvaríte se, že je vám nevolno, běžte do zámku a varujte je; nesmí se ztratit ani minuta.“ — „Tak Paříž k nám táhne?“ opáčil suše Mounier (považoval Mirabeaua za jednoho z původců pozdvižení). „Výborně, aspoň budeme dřív v republice.“

Shromáždění se usnese obrátit se na krále s žádostí, aby Pro-

hlášení práv schválil bez výhrad a bez výjimky. Ve tři hodiny oznámuje Target, že se před vraty do Pařížské třídy nakupil dav.

Kde kdo věděl, co se děje. Až na krále. Odjel ráno jako obvykle na lov; šval srnce v meudonských lesích. Hledali ho; zatím vyhlásili poplach; na prvním nádvoří nastoupila k mřížím tělesná stráž na koních, pod nimi vpravo poblíž Secauxské třídy stál flanderský pluk, ještě níž dragouni; za mřížovím Švýcaři. Iménem versailleské městské rady vydal pan d'Estaing vojákům rozkaz zabránit spolu s národní gardou výtržnostem. V přemíře opatrnosti dala městská rada d'Estaingovi plnou moc, aby následoval krále, kdyby se vzdálil, s tou podivnou podmíankou, že ho přivede zpátky do Versailles co nejdříve. D'Estaing se přidržel posledního rozkazu, odešel nahoru do zámku, nechal versailleskou národní gardu, aby si pomohla, jak umí. Jeho zástupce pan de Gouvernet rovněž opustil své místo a zařadil se mezi královu gardu, jelikož, jak řekl, je mu lépe mezi lidmi, kteří se dovedou bít a šavlovat. Jediným velitelem zůstal Lecointre, plukovník.

Zatím Maillard dorazil k Národnímu shromáždění. Všechny ženy chtěly dovnitř. S velkou námahou se mu podařilo je přesvědčit, aby dovnitř pošlaly jen patnáctičlennou deputaci. Delegátky stanuly u přepážky pod předsednickým stolem, v čele už zmíněný francouzský gardista, žena s tamburínou na tyčce, uprostřed strměl exekutor v potřhaném fraku, se šavlí v ruce. Voják se rozhodně chopil slova; sdělil Shromáždění, že ráno, když u pekářů nebyl chleba, chtěl na Rádnici zvonit zvony na poplach, ale že ho málem oběsili, že za záchranu děkuje dámám, které ho provázely. „Přicházíme,“ řekl, „žádat o chleba a potrestání tělesných strážů, které potupily kokardu... Jsme dobří vlastenci, po cestě jsme strhávali černé kokardy... Dopřejte si potěšení a jednu přetrhnu před zraky Shromáždění.“ K tomu dodal čahoun důstojně: „Jednou si stejně bude muset nasadit vlasteneckou kokardu každý.“ Tu a tam se ozvalo reptání.

„Nejsme snad všichni bratři?“ podotkla zlověstná postava.

Maillard narážel na prohlášení pařížské městské rady z předchozího dne. Jelikož trojbarevná kokarda byla uznána za symbol bráctví, nesluší se občanům nosit žádnou jinou.

Ženy netrpělivě křičely jedna přes druhou: „Chleba! Chleba!“ Tu začal Maillard líčit strašlivé postavení Paříže, že plynulému zásobování brání jiná města nebo aristokrati. „Chťejí nás vyhladovět,“ řekl, „Jeden mlynář dostal 200 livrů, aby nemlel, a slíbili

mu, že dostane stejnou částku každý týden.“ — Shromáždění: „Jmenovat! Jmenovat!“ Grégoire se už ve Shromáždění o této pověsti zmínil; Maillard se o tom dozvěděl cestou.

„Jmenovat!“ Pár žen vykřiklo nazdařbůh: „Pařížský arcibiskup!“

V této chvíli, kdy život mnoha lidí visel na vlásku, Robespierre učinil vážný krok. Jako jediný se zastal Maillarda, řekl, že o věci už hovořil abbé Grégoire a ten že nepochybně dodá upřesnění.

Někteří členové Shromáždění zkoušeli ženy obломit lichotkami nebo hrozbami. Jeden poslanec duchovenstva, prelat nebo opat, podal jedné ruku k polibení. Rozlítla se a řekla: „Čubčí pazoury nelhám.“ Jiný poslanec, voják vyznamenaný křížem svatého Ludvíka, vyletěl, když Maillard prohlásil, že velkou překážkou pro ústavu je duchovenstvo, a řekl mu, že by si zasloužil být na místě exemplárně potrestán. Maillard se nepoděsil a odpověděl, že nevíni žádného člena Shromáždění, že duchovenstvo patří o tom všem neví, že se domníval, že prokazuje poslancům službu, když je varuje. Podruhé se Robespierre zastal Maillarda, uklidnil ženy. Ty, co stály venku, ztrácely trpělivost, lekalý se o svého řečníka; rozněslo se mezi nimi, že je po smrti. Musel se jít na okamžik ukázat.

Potom se zase ujal slova a prosil Shromáždění, aby si vyžádalo od tělesné stráže zadosťučnění za urážku spáchanou na kokardě. — Někteří poslanci se ohrazovali... Maillard trval na svém výrazu málo uměřenými. Předseda Mounier ho napomenul, aby se choval k Shromáždění uctivě, a nešikovně dodal, že kdo chce, může býti občanem po libosti... Maillard pohotově opáčil: „Každý musí být hrdý zvat se občanem. A pokud je v tomto slovním Shromáždění někdo, kdo by tento titul za čest nepokládal, měl by z něho být vyloučen.“ Shromáždění se zachvělo a zabouřilo: „Áno, všichni jsme občané.“

V tu chvíli přinesli trojbarevnou kokardu poslanou tělesnými strážemi. Ženy zvolaly: „Ať žije král! Ať žije pánové od gardy!“ Maillard, který měl větší nároky, trval na tom, že se flanderský pluk musí stáhnout.

Mounier, v naději, že je konečně bude moci vypoklonkovat, řekl, že Shromáždění ani král nezanedbali nic, co se týká zásobování, že se pokusí najít nové způsoby, že ženy mohou pokojně odejít.

Maillard se nehybal a říkal: „Ne, to nestací.“

Tu jeden poslanec navrhl, aby šli vylicít neblahé postavení Paříže králi. Shromáždění to odhlasovalo a ženy se nadšeně chopily nové naděje, objímaly poslance kolem krku, hbaly předsedu, který se marně bránil. „Ale kdepak je Mirabeau?“ říkaly, „tak rády bychom viděly svého hraběte de Mirabeau!“

Hubickovaný, obletovaný, takřka udušený Mounier se smutně vydal na cestu s delegací a zástupem žen, které zatvrzele stály na tom, že ho budou doprovázet. „Šli jsme pěšky blátem,“ vypráví, „přišlo, jen se lilo. Procházeli jsme otrhaným, hlučným, bizarně ozbrojeným davem. Tělesné strážce patrolovaly kolem a mňjely nás v tysku.“ Patroly zřejmě při pohledu na Mouniera a poslance a strakatý průvod, který se utvořil jim na počest, usoudily, že jsou to náčelníci povstání, a rozjely se proti němu ve snaze shluk rozpýšlit. Nedohtknutelní uskakovali, jak mohli, a zachránili se v louži.

Představte si zutřivost lidu, který se domníval, že společnost poslanců mu zaručuje uctivé nakládání...!

Dvě ženy byly raněny, podle některých svědků dokonce plouchou šaví. A přece lid netragoval. Od tří do osmi hodin netrpělivě, nehybně čekal, pouze kdyžkoliv se zjevily nenáviděné uniformy tělesné stráže, zvedl se křik a kletby. Nějaký kluk po gardistech házel kamením.

Naši krále; vrátil se beze spěchu z Meudonu.

Poskytl slyšení předsedovi Shromáždění — konečně poznanému — a dvanácti ženám. Mounier mu vylicil bídu Paříže, ministrům sdělil žádost Shromáždění, které očekává bezvýhradně a bezpodmínečně přijetí Prohlášení práv a dalších ústavních článků. Zatím král dobitivě vyslechl ženy. Mladá Louison Charryová byla pověřena hovořit za ně, ale před králem propadla takovému pohnutí, že se zmohla sotva na slovo: „Chleba!“ a klesla v mdlobách. Dojatý král přikázal, aby jí byla poskytnuta pomoc, a když mu při odchodu chtěla políbit ruku, otcovsky ji objal.

Odešla jako rojalistka s voláním: „Ať žije král!“ Ty, které čekaly na nádvoří, zuřily a začaly říkat, že si ji koupili, marně obracela kapsy naruby, ukazovala, že je bez peněz, ženy ji chtěly uškrtit a už jí vázaly kolem krku své podvazky. Vytrhali jim ji, ne bez námahy. Musela se vrátit do zámku, vyžádat si od krále písemný příkaz k dovozu obilí, k zrušení všech překážek kladebných zásobování Paříže.

Na žádost předsedy odvětil král křidně: „Vraťte se v devět hodin.“ Mounier nicméně zůstal v zámku, přede dveřmi Rady, naléhal na odpověď, klepal hodinu po hodině až do deseti večer. Ale nedošlo k žádnému rozhodnutí.

Ministr pro Paříž, pan de Saint-Priest, se novinu dozvěděl velmi pozdě (což dokazuje, že odchod do Versailles byl nepředvídaný, spontánní). Navrhl, aby královna odjela do Rambouilletu, král aby zůstal, kladl odpor, v případě potřeby svedl boj; už pouhý královnin odjezd by byl uklidnil lid a zabránil srážce.

Pan Necker chtěl, aby král jel do Paříže, světil se lidu, to jest aby byl upřímný, otevřený, aby přijal Revoluci.

Ludvík XVI. neucínil žádné rozhodnutí, odložil Radu, aby se poradil s královnou.

Byla ochotná odjet, ale s ním, nechtěla ponechat sobě samému muže tak nejistého; královo jméno bylo její zbraní pro zahájení občanské války. K sedmé se Saint-Priest dozvěděl, že pan de Lafayette podléhl národní gardě a pochoduje do Versailles, „Musíme okamžitě odjet,“ řekl, „Král v čele svých pluků projde bez obtíží.“ Ale bylo nemožné přimět panovníka k nějakému rozhodnutí. Domníval se (zcela mylně), že kdyby odjel, jmenovalo by Shromáždění králem vévodu Orleánského. Také se mu přičlo prchnout, rázoval dlouhými kroky a opakoval chvílemi: „Král a utíkat! Král a utíkat!“ Avšak královna naléhala na odjezd, konečně přišel rozkaz uchystat kočáry. Ale už bylo pozdě.

„Konvent je žalobcem, a proto žádný z jeho členů nemůže svědčit ve váš prospěch.“

„Ostatně,“ dodal Fouquier, aby nemusel rozvádět to směšné zdůvodnění, „napíšu Konventu; jeho rozhodnutím se budeme řídit.“

To je všechno, co víme o líčení ze třetího dubna.

Dopis byl napsán teprve pozítí 4. dubna (15. germinalu) ráno. Takže o něm mohli uvažovat celou noc. První slova: „Hrozná bouře se strhla hned na počátku líčení... Rozdívočelí obžalovaní... atd.“ jsou obratně sestylizována, aby vzbudila dojem, že žalobce píše během zasedání, přemožen hlukem a křikem, vepsí, zoufale.

Vskutku, vypadalo to špatně. Nečekaná věc, v porotě vznikl rozpor. Porotce Naulin, právník, řekl po zasedání: „Vyloučeno odepřít jim svědky.“ Čtyři nebo pět porotců byli mlčky téhož názoru. Znepokojený Fouquier šel na Výbor a chtěl mluvit s Robespierrem, ale ten se uklidil domů. Sotva Fouquier vyslovil slovo svědek, Billaud a Saint-Just mu zavřeli ústa; s pohrůžkami ho vyhnali. Žádat výslovně o porušení zákona se Fouquierovi ani Hermanovi nechtělo; domnívali se, že si pomocí z úzkých a zaštití se, vsunou-li do dopisu tuto větu: „Vyznačte nám, jak máme postupovat, neboť právní řád nám neposkytuje žádný prostředek, jak toto odmítnutí zdůvodnit.“

Nejspolehlivější porotci zašli za Robespierrem, ale nic z něho nevytáhli.

Stalo se, co se stává vždycky, když mají králové zapotřebí zločinu. Dojde k němu i bez jejích přičinění. Vždycky se najde nějaký oddaný muž, neblahý muž, který je zbaví nutnosti chopit se iniciativy.

Už čtyřnáct hodin litovali horlivci vládu pro její potíže a strojili odpomoc. Policejní administrátoři, nedávno obnovení, zejména švec Wilcheritz, který se velmi osvědčil při hromadných popravách v messidoru, obíhali vězení, dělali rozruch, sháněli informace, špitali po koutech. Mezi vězni vznikla panika. „Snad se nechtějí zbavit procesu dalším Zářím?“ Podobné pověsti kolovaly i venku. Obecně se soudilo, že Danton třetího vyhrál; mohli ho zavraždit jenom ve velké věřavě, při masakru vězňů hlava nehlava. Chaumette dostával zvenčí zprávy dvakrát denně; podělal se o ně se svými druhy v Lucemburském paláci, a ti hrůzou tuhli. Ale žalář lidí láme; nikdo neměl zbraně a takřka nikdo odvahy.

Dodala jim ji žena. Desmoulinsova mladá žena bloudila nepříčetná žalem kolem Lucemburského paláce. Camille ji vyhlížel

přitisknutý k mřížím, psal jí srdceryvné dopisy. Také ona si v té hrozné chvíli uvědomila, že manželka naruživě miluje. Okouzlující mladé ženě lichotila dvornost vojáka, komplimenty generála Dillona, obdiv Frérona, když jí z dobytých toulonských bašt popisoval své čerstvé vítězství. Teď byl Fréron v Paříži a netroufl si pro ně nic udělat. Dillon byl taky zavřený v Lucemburku, popíjel jako pravý Ir a hrál v karty s každým, kdo se nachomýtl. Z jejich citelů zbožňoval Lucile z hloubi srdce jeden jediný, a to byl její manžel. Lucile hodně přispěla k smělému znění osudného posledního čísla. Camille se zahubil kvůli Francii a kvůli Lucile.

Na oplátku se ona zahubila kvůli němu.

První den se odvolala k Robespierrovi srdci. Čekávalo se kdysi, že si ji Robespierre vezme za ženu. Připomněla mu, že jim byl na svatbě za svědka, že je jejich nejstarší přítel, že Camille odjakživa ze všech sil šířil jeho věhlas, a uzavřela dopis varováním ženy, která se cítí mladá, vnaďná, žádoucí, která cítí, že její život je drahocenný: „Zabiješ nás oba; rána zasazená jemu zabije také mne!“

Odpověď nepřišla. Napsala svému citeli Dillonovi: „Mluví se o novém Zaří... Zaslouží si ještě jméno muže ten, kdo se ne-
vzchopí ani na obranu svých dnů?“

Vězhově se zarděli nad tou ženskou důtkou a rozhodli se k činu. Nicméně, jak se zdá, chtěli začít, teprve až by se Lucile podarilo vzbouřit lid.

Dillon, statečný, neopatrný mluvka, vyklopil celou záležitost mezi dvěma sklenkami vína jakémusi Laflottovi, s nímž hrál v karty. Laflotte poslouchal a vyptával se. Laflotte byl republikán, ale pro vězně bez východiska, bez naděje to bylo děsné pokušení. Neudal věc hned večer (3. dubna), čekal celou noc, možná na vahách. Ráno zradil: výměnou za život prodal čest; všechno řekl. Jeho výpověď bez meškání donesli Saint-Justovi, který s touto zbrání nezaváhal ani okamžik udeřit v Robespierrově zastoupení.

Za takových zloprověstných dní nebývá v žádném shromáždění nával. Od 5. září do 21. prosince počet přítomných v Konventu nepřesahoval dvě stě. Podle všeho nebyl hojnější ani 4. dubna, zejména v ranních hodinách. Mezi Horou vládl hluboká skleslost. Přesvědčili se, zejména v případě Héronové a znovu 31. března, že při prvním Robespierrově slově volí pravice; stříd,

němá, jako jeden muž s malou skupinkou Robespierrovců. 4. dubna tomu bylo zrovna tak.

Zasedání bylo zahájeno směřně a neblaze. Legendre vyslovil prostomyšlně obavy svoje a „své choti“ a jaksi se stulil pod křídla Shromáždění. Všichni se usmívali. Tvář se viditelně protáhla, když se na tribuně zjevil archanděl smrti Saint-Just se svým vražedným spísem. Tvrdil, že se obžalování vzbouřili, a z obavy, že lež nebude dost účinná, pokusil se poslance zaleknout výzvou, která se podobala pohrůžce: „Ukažte, jak daleko máte k vinkům!“

„Každý obžalovaný, který se zpěčuje nebo spílá, bude vyloučen ze soudního jednání.“ Tak zněla vražedná formule, okamžitě odhlasovaná jako každé jiné opatření na decimování Hory.

Ve chvíli hlasování stála před předsednickým stolem v slzách Philippeauxova žena. „Žádné vysady!“ řekl Robespierre a ve jménu rovnosti jí dal vyvést.

Legendre, utopený ve svém strachu, důstojně zakončil zasedání žádostí, aby byl před Revoluční tribunál postaven jeho souvěrec kordeliér Simon, který se kompromitoval s Dillonem.

Zatím Herman protahoval řízení. Jednou vyslyšel kompars, podruhé obžalované, jednou, aby zabavil Dantona a Desmoulinse, odpovídal na jejich dotazy, že vzhledem k tomu, že státní návladní se zřítka výsledku „spousty svědků, které má proti nim,“ mají se zase oni zřítci svědků ve svůj prospěch. Za toho licoměrného tlačení se sál zavlnil. Fouquier je vyvolán a odejde. Právě dorazili tři členové Výboru bezpečnosti s výnosem. Rozohněný Voulland mu ho vtiskne do ruky. David řekne: „Máme je, už nám neuniknou.“

Amar, na smrt zsinalý, se snažil sopit. Dva Robespierrovcí, Nicolas — jeho tiskář — a papírník Arthur — jeho souseď, předák své sekce a člen Komuny — kmitali semtam, vrtili se, mmlu si ruce.

Amar chtěl ze sebe dělat hrdinu a spolu s Voullandem vsunul tvář do okénka. Danton je sežehl, probodl bleskem svých očí: „Podívej se,“ řekl Desmoulinsovi, „podívej se na ty zbabělé vrahy; hltají nás ještě v agónii.“

Výnos byl přečten (večer 4.) a zdálo se, že všechno končí. Zbýval ještě kousek dne, dost, aby je odvedli pod gilotinu. Ale porotci okolkovali. Proti všemu očekávání tito rázní a *spolehliví* porotci váhali. Naulin je nakazil. Dantonova slova je rozzechvěla

do hloubi duše a odhalila jim (jasněji než celá jeho popularita), jakého velikána zabijí. Snad až na tři, Renaudina, Trincharda a Topino-Lebruna, nevěděli, jak se zachovat.

A Topino tvrdil, že se konečně odhodlal jen proto, že jim Herman ukázal dopis údajně z ciziny a adresovaný Dantonovi.

Soubertielle zase tvrdil, že ani on neměl to srdce a že odešel ze sálu, aby si trochu vydechl; na chodbě potkal Topino-Lebruna a malíř, duchaplný človek a republikán, jenže po machiavelliovsku, mu prý řekl: „Tohle není žádný proces, ale *zárok*... Už nejsme porotci, nýbrž *státníci*... Ti dva nejdou dohromady, jeden musí zmizet... Chcete zabít Robespierrea?“ — „Ne.“ — „Tak vidíš, tím už jsi odsoudil Dantona.“

Ta strašná diskuse se odehrála v noci ze 4. na 5. dubna. Ráno byli všichni buď zpitoměni únavou, anebo přemoženi a zdoláni. Konečně se dveře otevřely (pátého ráno v 8 hodin). Vyjdou porotci s Trinchardem v čele. Kdosi je náhodou viděl jít kolem a strnul hrůzou. Nešli jako lidé, ale jako maskary lític. Trinchard byl bez sebe, divně kroužil jednou paží a křičel si pro sebe: „Zlosynové zhytnou!“

„Jelikož porotci jsou uspokojeni, řízení se uzavírá,“ řekl Herman.

„Uzavírá?“ řekl Danton. „Jak to? Vždyť ještě nezačalo. Nepečel jste příkazy! Nevslechl jste svědky!“

Camille Desmoullins si s sebou přinesl list s vehementní polemikou proti Saint-Justovým pomluvám. Když teď viděl, že nemá naději být vyslechnut, zmačkal a svínil ten papír zmačený vřelými slzami a mrštil jím proti katanům.

Ještě je Bůh. Ten nebohý papírek, který měl padnout do rukou dychtivých ho zničit, zázračně unikl a dostal se do pielních rukou Luciliny matky. Dočkal se vydání.

Kdo by to věřil? I toto gesto obžalovaného, popraveného, aniž byl vyslechnut, nepřátelé využili. Prohlásili, že toto gesto z 5. dubna bylo příčinou výnosu ze čtvrtého, že je to důkaz vzpoury, násilnosti, proti nimž se nedal soud chránit jinak než vyloučením těch drzých zůřivců z jednání.

Toto nezapné tvrzení, popřené pouhými daty, nadto výslovně vyvrátil hlavní strůjce jejích skonu. Než skončil sám, prohlásil Herman, že se ani Danton, ani Desmoullins, žádný z obžalovaných nedopustil urážky soudu.

Herman přiznal ještě něco, totiž že obžalování nikdy neslyšeli

svůj ortel. Zatímco křičeli, zuřili, zoufali si, byli odvléčeni. Doslova odvléčeni, především Camille, který se oběma rukama pověsil na svou lavici. Protože měl být proti všem zákonům zavražděn úkladně, zákeřně, bránil se zákeřně. Museli ho napřed skolit jako býka, než ho mohli spoutat.

Rozsudek měl Nicolas vyčištěný už ráno, ještě než se na ortelu shodli.

Danton se brzy opanoval, byl klidný, strachoval se jenom o Francii. Mezi jeho cynickými, zdánlivě bezstarostnými řečmi jsou výroky velmi pádné, smysluplné a bolestiplné.

„Ach ti zkurvy syni! Až půjdu kolem, budou křičet: Sláva Republice!“

„Uvidíte, jak to zbřídí, to bude bordel až hrůza. Kdybych aspoň mohl nechat Couthonovi svoje nohy a Robespierrovi svoje koule, tak by to ještě možná chvílku vydrželo!“

Všichni zemřeli statečně. Dokonce i Chabot se před smrtí vykoupil dojemnou výčitkou, kterou se trápil ve jménu spravedlnosti a přátelství. Nemocný, zpola otrávený (nepovedlo se mu to), nemyslel na sebe, ale na Bazira, kterého s sebou strhl: „Že já musím umřít, prosím!“ říkal, „ale ty, chudinko Bazire! Proč ty?... Chudáčku Bazire, čeho ty ses dopustil?“

Bazire se vskutku zachoval hrdinsky. Jeho zuřivý nepřítel Hébert, který pracoval na jeho zhoubě, mu ze začátku vzkázal, že „ho z toho dostanou, když nechá padnout Chabota.“ Atsi byl Chabot sebenehodnější, Bazire zůstal věrný přátelství a odmítl zahubit toho kdo zahubil jeho.

„Chudáčku Bazire, čeho ses dopustil?“ Celým jeho zločinem bylo, že měl srdce. A kdo dokáže, že ze soucitu zradil své povinnosti? I kdyby byl vskutku napsal Barnavovi: „Nemáme proti vám žádný důkaz...“, i kdyby byl poskytl pas cizince, proti které nebylo ani svědků, ani důkazů, nebyly by to ještě pořád skutky hodné smrti.

„Chudáčku Philippeauxi, čeho ses dopustil?“ To platilo rovněž. Táž kára vezla spolu s obětí lidskosti obětí rekovně spravedlnosti. Philippeaux zemřel, protože se nepaktoval se zločinem, protože odmítl zavřít oči před naší zrazenou, zaprodanou armádou, on jediný za všeobecné lhostejnosti měl soucit s našimi vojáky; byl spravedlivý, protože byl něžný, a byl něžný i ve smrti. Plným právem se v posledních listech dovolává Boha a doufá v nesmrtelnost duše!... Dokonce i lehkovážný Camille měl v po-

slední chvíli tuto víru (také jeho poslední dopisy o tom svědčí). Umírající pro lidskost, cítili tito muži v nitru, že Bůh stojí na jejich straně. „Danton,“ říká kdosi, kdo ho dobře znal, „Danton se díval k nebi... A měl na to nárok!... Objal milosrdenství jako objímáme oltař, před nímž lze všechno odpykat... Byl by zachránil i Robespierera!“

Velikým Dantonovým snem (a tento zvláštní fakt stojí v registrech Komuny) byl obrovský prostřený stůl, k němuž by zasedla usmířená Francie bez rozdílu tříd a stran, aby spolu lámala chléb bratrství.

Dantonovcům se nedají upřít tři věci.

Srhlhi trůn a vytvořili republiku.

Chtěli ji zachovat pomocí jediného životodárného řádu — spravedlnosti, spravedlnosti hojivě, neboť by bývala lidská.

Nechovali k nikomu nenávisť a navzájem se milovali až do smrti. Krásné řecké motto platí pro ně: „Nerozlučni v boji i v přátelství.“

Obludný zvrát, který Republice, jejímž byli ztělesněním, dovolil je zabít, nikdy nepochopili. Varovaný Danton řekl: „Mne se nedotknou... já jsem Archa.“ Camille tomu věřil víc než on. A říkával Lucile na upokojení (10. srpna i jindy): „Čeho se bojíš?... Budu s Dantonem.“

Ještě na káře říká: „Ať se Dantonovi stane cokoli, budu sdílet jeho osud.“

Pořád se vzpíral myšlence, že by Danton mohl zemřít. Zoufalí přátelé jsou mezi davem, dychtivě čekají, kdy se lid konečně probere, Brune obchází kolem jako lev. „Zabynu,“ řekl prý, „nebo je osvobodím.“ A co Fréron, Camillův milovaný bratr, nadšený citel jeho lbezného Lucile, už zlomil svůj toulonský meč? Naskyne se mu někdy lepší příležitost zemřít pro lásku a přátelství?

Nevíc však Desmoulinův spoléhal na lid sám. Vydavatel *Stavěbo kondeliera* cítil, že je milován, veleben. Uvědomoval si, že byl hlasem lidu, a jeho víra v lid byla neochvějná. Na popravčí káře skýpal podivuhodné divadlo: zmlíal se, tvrdšíjně věřil, že ho Francie přece nemůže opustit. „Lide! Neboj lide!“ křičel, „jsi klamán, zabíjejí tvé přátele!... Kdo tě přivedl k Bastille?... Kdo ti dal trikoloru? Já jsem Camille Desmoulin!...“ Ačkoliv byl svázaný, házel sebou tak divoce, že se mu šaty roztrhly a obnažily to ubohé vzpínající se tělo, které za chvíli bude krytí zem, tu hrudí

dmoucí se dosud životem, zuřivostí a láskou... Nikdo nemohl vydržet tu podívanou... Mnozí utekli s pocitem, že vidí Vlast, jak si rve srdce z hrudi.

Když dojeli na ulici Saint-Honoré před Robespiererův dům se zavřenými dveřmi i Okny, němý jako hrob, domnělý lid, který je provázal, zdvojnásobil své divoké výkřiky, hlahol zbabělé abdikace, zlověstný pozdrav Caesarovi ve jménu gilotiny. Desmoulin, mžikem uklidněný, se posadil a řekl chladně: „Ten dům zmizí...“ A dnes ho marně hledáme za nesmírnými zdmi, v zajetí věčného šera.

Při tom divém křiku prý Robespierre, zamčený doma, zbledl a v srdci mu zněl výrok Dantonův: „Strhnu Robespierera, Robespierre půjde za mnou!“

Héraulta de Séchelles, Camilla a Bazira, dojemný snopek přátel, pošlo srdce a společná láska k Dantonovi. Byl pro ně vznešenou energií, životem Revoluce, srdcem Republiky, která s ním umírala. Nenechali ji osiřelou, vzali si ji s sebou do hrobu. Je to velká milost nepřezít svůj ideál.

Hérault sestoupil první a láskyplně a něžně se otočil, aby objal Dantona. Kat je roztrhl: „Hňupe!“ řekl Danton. „V koši se naše hlavy stejně polhají!“

Camille se díval na čepel zbrocenou krví: „Důstojná odměna pro prvního apoštola svobody!“ řekl.

Podal katovi kadeř vlasů, kterou držel v hrsti, a poprosil ho, aby ji odevzdal Lucilině matce jako poslední zástavu lásky.

Danton zemřel prostě, královsky. Soucítěně pohlédl vpravo vlevo na diváky a potom řekl velitelšsky popravčímu: „Ukaž lidu mou hlavu; stojí za tu námahu.“

Kat ji vsuknutku poslušně vyzdvihl, obcházel s ní po pódiu, ukázal ji ve všech rozích.

Nastalo na okamžik ticho... Všem se zatajil dech... Potom ječivé hulákání placené smečky přehlušil nesmírný výkřik deroucí se z hloubi...

Jásot okřálých a potěšených rojalistů, dvojsmyslně volajících: „Ať žije republika zrovna tak!“

Upřímný a zoufalý výkřik vlastenců, raněných do srdce: „Setli hlavu Francii!“